

Barend van Heusden is sinds februari van dit jaar hoogleraar Cultuur en Cognitie aan de Rijksuniversiteit Groningen, in het bijzonder met betrekking tot de kunsten. Onlangs hield hij zijn oratie. Een gesprek over het nut van kunst, cultuuronderwijs, de bezuinigingen en angst.

Door Job van Schaik

'Kunst is een gegeven'

Kunst, zegt Barend van Heusden, is een instrument. "In onze cultuur worden kunstwerken sinds de Verlichting als autonome objecten beschouwd. Daar moeten we vanaf. Een schilderij, een roman of een muziekstuk is een instrument waarmee je iets doet, net als een pan of een hamer. Je kijkt niet naar kunst, je kijkt mét kunst naar de werkelijkheid. Het is een vorm van zelfreflectie, waarbij je via verbeelding reflecteert op jezelf en de wereld om je heen."

Hoe zit het dan met 'onsterfelijke kunstwerken' als de muziek van Bach? Of schilderijen van Rembrandt?

"Die objecten zijn voor een heleboel mensen de functie 'kunst' kwijt. Je kunt wel eindeloos blijven zeggen: 'Je moet naar dat schilderij van Rembrandt kijken.' Maar als die Rembrandt voor een jongere niet werkt, dan is het voor hem of haar geen kunst. Ik denk dat we de boot totaal missen als we aan het object blijven vasthouden. Dan missen we bijvoorbeeld de hiphop en de urban. Ga die jongens in Rotterdam niet vertellen dat urban geen kunst is. Dat is hún kunst, hún zelfverbeelding. Als je dan toch weer met Rembrandt aan komt zetten, is het net alsof je zegt: 'Je mag niet koken met die pan, je moet met mijn oude pan koken'. Terwijl er inmiddels al lang nieuwe pannen zijn. Ik heb ook altijd het gevoel dat als je dat erkent, en die jongens dus in hun waarde laat, dat ze dan pas geïnteresseerd kunnen raken in Rembrandt. Want dan gaan ze Rembrandt niet meer zien als iets dat ze per definitie mooi moeten vinden, maar als iets dat voor iemand anders dezelfde functie vervult of vervulde als urban voor hen. Dan kun je zeggen: 'Rembrandt is interessant'. Waarom? 'Omdat ze in de 17de eeuw daarmee deden wat ik nu doe met urban.'"

Wat is dan nog het onderscheid tussen kunst en amusement?

"De functie die het vervult. Neem musicals. Voor jou en voor mij zijn de meeste musicals waarschijnlijk entertainment. Leuk gezongen, aange-naam amusement, maar het is niet ons leven dat wordt verbeeld; we herkennen het niet. Maar kijk niet neer op de musical omdat het jouw wereldbeeld niet is dat verbeeld wordt. Want voor een heleboel mensen gaat het wél over hun leven. Voor hen is het wel kunst, heeft het die functie wel. En ook zij kennen het verschil tussen kunst en amusement. Er zijn musicals waar ze kapot van zijn, en er zijn musicals waarvan ze denken 'leuk', maar verder niks. Voor soaps geldt precies hetzelfde. Voor pubers zijn soaps dé zelfverbeelding bij uitstek. En ook zij maken het onderscheid tussen heel goede soaps – *Grey's Anatomy*, noem maar op – en soaps die ze zo weer vergeten. Het onderscheid tussen kunst en amusement werkt op alle niveaus. Vandaar ook het belang van cultuuronderwijs. Via onderwijs maak je kennis met veel verschillende vormen van zelfverbeelding, zodat je niet vast hoeft te blijven zitten in de musical of de soap en je je horizon kunt verbreden. Maar alleen als je dat zelf wilt, want het hoeft niet."

Als hoogleraar Cultuur en Cognitie houdt Barend van Heusden (1957) zich bezig met de processen die zich in de hersenen afspelen bij alles wat mensen doen, voelen, denken en maken. Kijken naar schilderijen, muziek maken of eraan luisteren, verhalen vertellen en romans lezen – het zijn allemaal cognitieve processen. Aan de Rijksuniversiteit Groningen leidt Van Heusden daarnaast het onderzoeksproject Cultuur in de Spiegel, waarin een nieuwe vorm van cultuuronderwijs wordt ontwikkeld. Goed cultuuronderwijs moet volgens Van Heusden handvatten geven om cognitieve processen – waarnemen, verbeelden, interpreteren en analyseren –

te oefenen en te ontwikkelen. Dat gebeurt bij vakken als maatschappijleer, geschiedenis, filosofie en godsdienst, maar ook bij literatuuronderwijs en kunsteducatie (tekenen, muziek, nieuwe media, drama en dans).

De ontwikkeling van het zelfbewustzijn moet centraal staan in het cultuuronderwijs, zegt Van Heusen. "Als het klopt wat wij denken dan begint het vermogen tot zelfreflectie rond vier jaar. Daar moet je dus beginnen, waarbij je aansluit bij wat kinderen van die leeftijd van nature doen en kunnen. In alle leeftijdscategorieën moet je zoeken naar de meest geschikte vorm. De meest problematische periode is de puberleefijd. Wat is nou een geschikte vorm van cultuuronderwijs voor een twaalf- of dertienjarige? Die vindt toch alles onzin."

Hoe ziet het project er in de praktijk uit?

"We werken samen met twaalf scholen in Rotterdam, Groningen, Hoogezand en Bourtange. Aan de universiteit werken we aan het theoretische kader. Op basis daarvan maken we samen met de docenten van de scholen en medewerkers van SLO lesprogramma's voor het primair en voortgezet onderwijs. Ons doel is een doorlopende leerlijn te ontwikkelen, wat inhoudt dat het onderwijs aansluit bij wat leerlingen eerder hebben geleerd, maar ook bij hun eigen ontwikkeling. Dat is nu helemaal niet zo. Cultuureducatie bestaat te vaak uit losse projecten van enthousiaste leerkrachten, zonder onderling verband. Afgelopen jaar hebben de docenten met de theorie geoeftend, dit schooljaar zijn ze begonnen met lessen. Het is best pittig, want het vereist een heel andere manier van denken. Neem kunsteducatie, wat een belangrijk onderdeel is van het cultuuronderwijs. Wij beschouwen, zoals gezegd, kunst niet als iets waar je naar kijkt of naar luistert, maar als iets waarmee je kijkt. Dat is voor veel docenten een heel nieuw perspectief."

Hoe kijkt u, vanuit dit perspectief, aan tegen de bezuinigingen op de 'linkse hobby' kunst?

"Kunst is een vermogen dat mensen hebben, namelijk het vermogen om via verbeelding op zichzelf te reflecteren. Dat vermogen heeft iedereen; dat heb je niet alleen als je naar het Rijksmuseum gaat of naar moderne jazz luistert, dat heb je ook als je van Frans Bauer houdt. Het belang van dat vermogen is dat je er een zelfbeeld mee ontwikkelt. En iedereen heeft een zelfbeeld nodig, omdat dat de basis is van hoe je je gedraagt. Als je dingen doet, als je plannen maakt, als je waarde toekent aan zaken, dan doe je dat op grond van het beeld dat je van jezelf hebt in relatie tot anderen. Vanuit dat perspectief heeft kunst dus een heel fundamentele, algemeen menselijke functie en kun je helemaal niet zeggen: 'Daar doe ik niet aan'. Het idee dat kunst een linkse hobby zou zijn is dus waanzin. Het is ten eerste geen hobby en ten tweede niet links."

Maar wordt op dit moment niet vooral de zelfverbeelding van een kleine, linkse elite gesubsidieerd?

"Als je het zo formuleert dan heb je een debat. De vraag 'Wiens kunst subsidiëren we?' is een heel terechte vraag. Als het inderdaad zo is dat er een kleine groep is die het ontwikkelen van zijn zelfbeeld door de grote groep laat betalen, dan kun je denken: 'Ja, dat is een beetje raar.' Overigens, als je het onderzoekt, blijkt het allemaal nogal mee te vallen. De kunstsubsidies gaan echt niet alleen naar de linkse elite. Ik denk wel dat de mensen die naar Frans Bauer en André Rieu gaan een punt hebben. En dat moet je ook erkennen. Maar je kunt precies hetzelfde zeggen over de subsidiëring van amusement, zoals voetbal op televisie bijvoorbeeld. Daar betaalt ook iedereen aan mee."

Kunst is niet per se iets positiefs, benadrukt Van Heusden. "Kunst is een gegeven. Cultuur is een fundamentele eigenschap van mensen, namelijk het vermogen tot zelfbeschouwing. En daarin heeft kunst de functie van zelfverbeelding. Altijd. De politieke keuze zit vervolgens in het soort zelfbeeld dat je als maatschappij wilt ontwikkelen. Daarom is kunst ook altijd ingezet door politieke leiders en door de kerk. Je ziet het heel duidelijk in dictaturen: als jij wilt dat mensen allemaal hetzelfde denken dan ga je kunst subsidiëren die een eenduidig zelfbeeld neerzet. Maar als je wilt dat mensen een genuanceerd, kritisch, complex en open zelfbeeld ontwikkelen, dan heeft dat consequenties voor welke kunst je stimuleert. Een heel belangrijk aspect van het ontwikkelen van zo'n open zelfbeeld is het wegnemen van angst; angst voor wat vreemd is, voor wat anders is, voor wat er aan komt. Angst is een slechte raadgever, dat merken we steeds weer."

Met Geert Wilders zit de angst in het centrum van de macht. Vandaar die bezuinigingen dus. "De vraag is: ga je voor een genuanceerd zelfbeeld, voor goed burgerschap, of ga je voor heidsworst. Dat is een politieke beslissing, geen wetenschappelijke theorie. Een politicus kan zeggen: 'Ik wil helemaal geen mensen die genuanceerd zijn'. Prima, maar ik voorspel dat je dan mensen krijgt die bang zijn. Die zich heel erg vastklampen aan één opvatting. Als je er echter van uitgaat dat het in het belang is van de democratie om het vermogen tot zelfreflectie goed te ontwikkelen, dan is er één gebied waar je zeker niet mag bezuinigen op kunst en cultuur en dat is in het onderwijs. Juist dat gebeurt nu helaas wel. Ik vind dat heel gevaarlijk, want je bezuinigt in feite op het vermogen van kinderen om een zelfbeeld te ontwikkelen. En dat is volgens mij net zo belangrijk als, zo niet belangrijker dan, het vermogen om goed te spreken of goed te rekenen."

▲ Barend van Heusden: "Het idee dat kunst een linkse hobby zou zijn is waanzin."

Foto: DvhN/Kees van de Ven

Project en oratie

Aan het onderzoeksproject 'Cultuur in de Spiegel' werken naast wetenschappers van de Rijksuniversiteit Groningen en de deelnemende scholen ook medewerkers van SLO (Expertisecentrum voor Leerplanontwikkeling in Enschede) mee. Meer informatie is te vinden op de website cultuurindespiegel.slo.nl. Ook de oratie van Barend van Heusden, getiteld 'De structuur van cultuur, of: wat weet de schildpad?' is daar te vinden.